

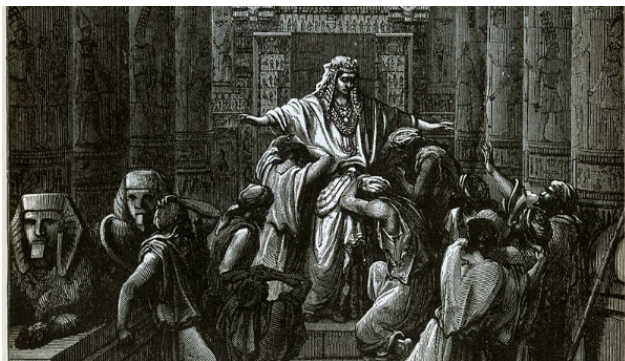
סוד מדרש התולדות

שיחות מפי

הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו) זצ"ל
על מדרשי חז"ל

יוסף ויהודה

סוגיות יסוד בבירור הזהות העברית

חלק ח

עריכה ומקורות: חיים רוטנברג

Rabbi Yehuda Léon Askénazi
Sod Midrash Hatoladot

מכון מניטו - העמותה להוצאה לאור של כתבי הרב יהודא לאון אשכנזי זצ"ל
(כתובת אתר המכון: manitou.org.il - בגוגל או ביוטיוב, חפשו "מכון מניטו")

עוד מכתבי הרב אשכנזי:

"סוד העברי", ספריית חוה

"שערי דמעה", ספריית חוה

"מספד למשיח?", ספריית חוה

"סוד לשון הקודש", ספריית חוה

"מדרש בסוד ההפכים" - הוצאות ידיעות אחרונות - בית מורשה

Albin Michel, "La Parole et l'Écrit" - שני כרכים

Albin Michel, "Leçons sur la Torah"

Fondation Manitou, "Ki Mitsion" - שני כרכים

"מעיונות" שיעורים מפי הרב אשכנזי בצרפתית

עריכה לשונית: עמיחי מיארה

סדר ועימוד: משה קפלן

© כל הזכויות שמורות למחבר

שיווק והפצה: ספריית חוה

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר - כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת מהמור"ל.

נדפס בישראל תשפ"א

נר ה' נשמת אדם

ספר זה יד לזכרה של

ציפורה זנין זרביב (LECAT) ז"ל

בגיל 6 שנים, ראייתה של זנין זרביב נחלשה, ומאז החלה לחפש אור במנהרת החושך. היא למדה בבית ספר לעיוורים בפריז. בהמלצתה של רזין לאמן התקבלה לאורסיי ללימודי יהדות אצל הרב יהודא אשכנזי, וזה נתן לה כוח להיפתח לקהל הרחב. היא פעלה במרץ ובנדיבות לזולת ובעיקר דרבנה את ציבור העיוורים, צעירים כמבוגרים, להיפתח ולהשתלב בעולם הפיקחים, בלימוד הכללי וביהדות, בבתי-ספר ובעבודה, בספורט ובפעילויות שונות.

היא חייה את יהדותה בהתלהבות, עם רגשות עמוקים. על נרות חנוכה הייתה אומרת: "האיסור להשתמש באור הנר מדגיש שיש מסר עמוק באור, אולי, כמו האור שנברא מבראשית, הנרות הללו מפזרות חכמה שאפשר לקלוטה גם אם לא רואים כמוני. וכשאני משתתפת בהדלקת הנרות, שימחתי מתרבה עם שירי חנוכה העולים יחד עם התפילה מעלה מעלה". זנין הקרינה אור לכל הסובבים אותה, עיוורים כפיקחים. יהי רצון שפעולותיה בתחומים הרבים, בחינוך הכללי, ללימוד הברייל, האנגלית, העברית, לימוד התורה וההלכה, לציבור העיוורים כה מרוחקים מקשר קהילתי רחב, יתקבלו בשמים לזכותה לחיי עולמים.

תרצ"ד-תשע"ב (1934-2001)

ת.נ.צ.ב.ה

תרומתה של "קבוצת נגילה" ישראל

נר ה' נשמת אדם

ספר זה יד לזכרו של יהודה נקש ז"ל

זיכרון עולמים לר' יהודה נקש, (טו' אלול צ"ח – י' ניסן ס"ז, 1938–2007),
מוותיקי קבוצת "נגילה" בצרפת ובישראל, שזכה להשתתף משך שנים רבות
לרוב שיעוריו של הרב יהודא ליאון אשכנזי ז"ל בפריז ובירושלים. יהודה ז"ל
עמל וטרח להקליט את השיעורים, לסדרם ולשומרם כדי לזכות אותנו ואת
הציבור הרחב בלימוד תורתו של מורנו הרב אשכנזי.

יהי רצון שינוח בשלום על משכבו, ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

ת.נ.צ.ב.ה

לכל חברי קבוצת נגילה שהלכו לעולמם מאז הקמתה בצרפת בשנת 1966,
יהיה זכרם ברוך.

תרומתה של "קבוצת נגילה" ישראל

נר ה' נשמת אדם

ספר זה יד לזכרו
של

בננו אהובינו מתן יהושע פרסמן חלמיש
בן אלי פרסמן הי"ד

חייו היו גדושי חוויה מודעת עמוקה ובלתי מתפשרת של כל רגע ורגע מטובלת בבת הצחוק שירש בין השאר מסביו מניטו ומוריס פרס ז"ל. עיניו השוחקות ומלאות הפליאה פגשו באינטימיות עמוקה את כל מי שנקרה על דרכן. כסבו מניטו, לא נרתע מלהטיח את האמת שלו, גם כשלא תאמה את המקובל, בדרכו המיוחדת ששילבה בוטות והומור עצמי. מי שזכה להיות לצידו חש את החיים מפכים ופורצים במלוא עצמתם, בחיך, בהצהרות שנוסחו בסגנונו המתני היחודי, ביצירות האמנות שיצר ובקשרי הידידות העמוקים שקשר. מתן שביקר במקומות רבים ברחבי העולם אהב את ירושלים יותר מכולם, חלם, דיבר, נאם וכתב שירה בעברית ובכך השלים בכ"ד שנותיו את המסע מזהות יוסף לזהות יהודה שהתחיל אביו אלי הי"ד בכ"ד שנותיו שלו. עד שלא שקעה שמשו של זה זרחה שמשו של זה.

יה"ר שמחיה המתים יזכנו באורחותיו המופלאות למאמר הנביא "ושמתי
בך כד שמשתיך".

ת.נ.צ.ב.ה

נר ה' נשמת אדם

ספר זה יד לזכרה

של

בתיה רוזנטול ז"ל בת צילה ושלמה אסריג ז"ל

נפטרה ב' באדר ה'תשל"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

ספר זה יד לזכרם

של

ראול רפאל בן ראובן חביב ואיבון מסעודה בת עמרם היני ז"ל

מרלן ביאא אליס בת רפאל חביב ורולנד איזידור בן אנדרה

רפאל וייל ז"ל

ת.נ.צ.ב.ה.

ספר זה יד לזכרם

של

חיים שלום בן שמחה ומזל בת מלכה ז"ל

שלמה בן מזל לבית נקר וציריל כוגן ז"ל

ת.נ.צ.ב.ה.

ייסוד המרכז האוניברסיטאי ללימודים יהודים (ה-CUEJ)

הוי כל צמא לכו למים

ישעיהו נה א

"הוי כל צמא" לשון קריאה וזימון וקיבוע, "לכו למים" לתורה.

פירוש רש"י

בחודש דצמבר 1957, כשנה לפני שעזב הרב אשכנזי את הנהלת בית הספר למנהיגות צעירה על שם ג'ילברט בלוך, המוכר בשם "אורסיי"¹, הציג הרב לפני באי הסמינר השנתי של "ההתאחדות העולמית של הסטודנטים היהודים" (WUJS)², את הדו"ח שהכין על פי בקשת ההתאחדות בנושא "מורשת היהדות והאוניברסיטה"³.

1 למידע על בית הספר, ראה את המבוא שכתבנו בתחילת כרך ז - מצופיות לציונות. בית הספר לא פתח את שעריו בשנת 1958-1959 בגלל מיעוט נרשמים. חלק מהמועמדים היו צריכים להגיע ממרוקו אולם בגלל סירוב השלטונות במרוקו להנפיק וויזות יציאה, הם לא הגיעו ובית הספר נסגר באותה שנה (ראה The American Jewish Book לשנת 1960, עמ' 165).

ראה גם את ספרו של Lucien Benguigui:

Un lieu où reconstruire - l'école Gilbert Bloch d'Orsay 1946-1970.

עמ' 169 - Une année sans direction.

באותה שנה חלה הרב אשכנזי והוא מיעט ללמד במסגרת כלשהי.

2 ההתאחדות נוסדה בשנת 1924 ע"י הרש לאוטרפכט יחד עם אלברט איינשטיין, שכיהן כנשיאה הראשון. תכליתה לאגד את כל הסטודנטים היהודים בעולם. מטרתה "לטפח את אחדותם של סטודנטים יהודים ברחבי העולם ולחתור להבטיח את השתתפותם בהגשמת שאיפותיו של העם היהודי, ברציפותו ובפיתוח מורשתו הדתית, הרוחנית, התרבותית והחברתית". בשנים 1954-1958 כיהן כנשיא ההתאחדות מנק ווינטראוב והוא ביקש מהרב להכין את הדו"ח הזה ולהציג אותו לפני באי הסמינר. הסמינר התקיים בעיר ציריך שבשווייץ, מקום מושבה של הנהלת ההתאחדות.

3 מפאת חשיבותו הבאנו בעמ' 40 את הדו"ח בתרגומו לעברית. הרב אשכנזי שימש כיושב ראש ההתאחדות הסטודנטים היהודים בצרפת (UEJF) בין השנים

בדו"ח זה מנתח הרב בפקחות חותכת את הליקויים המהותיים בשיטת הלימוד הנהוגה במחלקות ללימודי מדעי היהדות באוניברסיטאות ואת אי ההתאמה של שיטות הלימוד הנהוגות בישיבות מול הציפיות והדרישות של הלומדים, הן במישור הזהותי והן במישור האמוני, וצימאונם לאמת אחרי השואה. בדו"ח זה יוצק הרב למעשה את היסודות של מפעלו החינוכי במהלך ארבעים השנים הבאות, במרכז האוניברסיטאי ללימודים יהודים בפריז (ה-CUEJ), ולאחר מכן, במכון מעיינות ובמרכז יאיר בירושלים.

לידתו של רעיון

הרקע לדברי הרב בדו"ח הוא המשבר הזהותי הקשה הפוקד את הנוער היהודי. הרב מזהה משבר זה בראש ובראשונה כמשבר זהותי,⁴ לא רק כמשבר דתי - משבר הגורם, בין היתר, לירידה משמעותית במספר חברי הקהילות, לירידה במספר הילדים הלומדים לקראת ברהמצוה, במספר בריתות המילה ובמספר עולה של המרות דת, לנצרות בעיקר.⁵ מספר בני הנוער שאין להם כל קשר לקהילה בצורה כלשהי רק הולך וגדל ורבים מתוכם מגדירים את עצמם כאתאיסטים. רבים חברים במפלגה הקומוניסטית ובארגוני הנוער והסטודנטים שלה.⁶

מבחינת הרב השאלה המרכזית העומדת על הפרק היא השאלה שרבים

1955-1950 ולאחר מכן כנשיא כבוד של ההתאחדות.

4 כותרת הדו"ח בצרפתית: *L'héritage du judaïsme et l'université*.

4 המושג זהות הנו מושג מרכזי באנתרופולוגיה, אולם הגדרתו אינה פשוטה. מקובל לעשות הבחנה בין שני סוגי זהויות. הראשון, כאשר מדברים על זהות החפצים או האישים כאשר אומרים ש-3 הוא 3. כלומר איך בחברה מסוימת משתמשים בעיקרון הזהות הנגזר מהלוגיקה הפורמלית. השני, כאשר בודקים את יחסי ההזדהות או ההתאספות של אדם או קבוצה של בני אדם: מה הם המאפיינים של אותה קבוצה ומה מבדיל בין קבוצה 3 לקבוצה 3? כל אפשרות לאפיין זהות מסוימת מניחה שיש לה קודם כל זהות היסטורית. אחרת לא ניתן "לזהות" אותה בצורה ממשית, אפקטיבית. בכל שיעוריו עושה הרב שימוש במושג הזהות ויש מקום לחקור מהי לדידו ההגדרה של מושג זה.

5 לאחר השואה, חיו בצרפת בשנת 1945 כ-180000 יהודים. כ-80000 יהודים עקורים ממזרח אירופה ומרכז הניגרו לצרפת אחרי המלחמה. בשנות החמישים הגיעו כ-19000 יהודים ממצרים ובסיום השלטון הצרפתי בצפון אפריקה הגיעו לצרפת למעלה מ-250000 יהודים נוספים. הקהילה היהודית בצרפת הפכה לקהילה הגדולה ביותר במערב אירופה ובתחילת שנות ה-70 היא מנתה כ-650000 נפשו.

6 לעיתון היומי Naye Prese היוצא לאור ביידיש על-ידי הענף היהודי של המפלגה הקומוניסטית יש כ-8700 מנויים בתחילת שנות ה-50.

שואלים את עצמם: מדוע עליהם, אחרי השואה, להמשיך להיות יהודים? שאלה זו היא שאלה זהותית ותרבותית והיא מתחדדת לאור הטענה שאין ליהדות כזהות או כתרבות מה להציע לצעיר היהודי-צרפתי. הספר שפרסם הפילוסוף ז'אן-פול סארטר בשנת 1946 "Réflexions sur la question juive" - הרהורים בשאלה היהודית, בו טוען המחבר ש"היהודי הוא אדם שהאנשים האחרים רואים אותו כיהודי. הנה האמת הפשוטה שיש לקבלה כנקודת מוצא", גרם להרהורים רבים מצד אותם בני נוער המחפשים - לרוב לשווא, במסגרות הקיימות אז, לפי הרב, תשובה הולמת, חיובית לטענה זו.⁷ האם הזהות היהודית ריקה כביכול מכל תוכן חיובי?⁸ האם המשך קיומה הוא רק תולדה של האנטישמיות? האם אין לעם ישראל קיימות היסטורית הדורשת הבנה ובידור? האם צודק סארטר השולל למעשה את הקיום ההיסטורי של העם היהודי כתופעה ממשית?

הרב עסוק מזה מספר שנים במתן תשובה חיובית לשאלות אלו וכל פעלו החינוכי הוא ניסיון לצקת תוכן חיובי, רלוונטי לאנשי דורו, במה שנתפס אצל רבים לכל היותר כקוריוז פולקלורי - "אני יהודי" או "אומרים שאני יהודי". באותם הימים הדגם של היהודי לפי הממסד היהודי הדתי הרשמי - הקונסיסטואר⁹ (le consistoire), הוא עדיין הדגם של "היזראלית הצרפתי" - "l'Israélite français", ובעיני רבים, דגם זה כבר פשט את הרגל לפני המלחמה ואינו רלוונטי עוד.¹⁰

7 הספר נכתב למעשה בשנת 1943 והוא מראה בבירור שאין למחבר מושג על יהדות מהי. המחבר אינו מתייחס ליהודי המציאותי אלא הוא מציא דמויות מופשטות - היהודי, האנטישמי, הדמוקרט, ולפי הדגמים האלה הוא מציג את טענותיו כניתוח פנומנולוגי, תוך כדי הבחנה בלתי ברורה בין היהודי האותנטי והיהודי הבלתי אותנטי. הספר פורסם שנית בשנת 1954 ואין במהדורה השנייה התייחסות לשואה ולמשמעותה.

8 הרב שואל בהרצאה שנתן בשנת 1962 במסגרת ימי עיון בנושא הזהות היהודית את השאלה הבאה: "נראה לי שהבעיה האמיתית היא הבעיה הבאה: בהינתן העובדה שהזהות היהודית נראית במבט ראשון כגורל, האם קיימת דרך להפוך גורל זה ביעוד שנושאו לוקח על עצמו בצורה מודעת?"

9 הקונסיסטואר נוסד בשנת 1808 על-ידי הקיסר נפוליאון כדי לנהל את הדת היזראלית בצרפת.

10 היזראלית הצרפתי הגדיר את עצמו כאזרח צרפתי פטריוטי, האוהב את מולדתו צרפת ואומתו - האומה הצרפתית, והפועל לטובת מולדתו. דתו ואדיקותו הדתית הם עניינו הפרטי בלבד והם באים לידי ביטוי בתוך ביתו או בבית הכנסת בלבד. הבחירה במילה "יזראלית" במקום המילה יהודית אינה מקרית. היא באה לציין דגם זהותי המתפתח בקהילה היהודית הצרפתית במאה התשע-עשרה. באותם הימים למילה יהודי משמעות שלילית ותיאור גנאי בפי ההוגים האנטישמים. מנהיגי הקהילה המציאו דגם צרפתי-יהודי המבוסס על זהות בין עקרונות הרפובליקה והיהדות. במסגרת זו לא מדברים

נזכיר כאן שמשטר וישי פרסם בשנים 1940 ו-1941 סדרה של חוקים שביקשו לסלק לגמרי את "היזראלית" מחיי החברה הצרפתית ולהפוך אותו למנודה, החלום של ההשתלבות בחברה הצרפתית עד כדי התבוללות ממשית בה, נשבר בעיני רבים. מספר הוגים יהודים ניסו לתת מענה חיובי לשבר זהותי זה.¹¹ הוגים אלה פעלו בעיקר בחלק הדרומי הלא כבוש של צרפת,

על השייכות לעם היהודי. מדברים על דת והדגש הוא על טקסים דתיים, על ריטואל דתי. בתי הכנסת דומים לטמפלים, הרבנים מתלבשים בלבוש הדומה ללבוש הכמרים, משבחים את המולדת צרפת וכו'. אין הבדלים ברשות הרבים בין היהודי ובין הלא יהודי. שניהם חברים בקהילה לאומית רפובליקנית ושולחים את ילדיהם לבתי הספר של הרפובליקה. היהודים שהגיעו ממזרח אירופה בשנות העשרים והשלושים באו מרקע תרבותי שונה לחלוטין, ודגם זה היה לחלק ניכר מהם זר לחלוטין. חלקם הקימו לעצמם קהילות נפרדות. אחרי המלחמה, רבים שאלו את עצמם האם דגם זה עדיין רלוונטי או שמא צריך לדון מחדש בכל השאלות הקשורות למערכת היחסים בין הקהילה, שהפכה בינתיים לגדולה ביותר באירופה המערבית, ובין השלטונות.

בשנת 1942 שלח מזכ"ל תנועת הצופים היהודים, מרק גיגנו, מכתב לראשי התנועה ובו הוא מעלה לדיון את שאלת מערכת היחסים בין היהודים הגרים בצרפת למשטר. שאלתו היא האם אנחנו עדיין אזרחים צרפתיים כמו שאר האזרחים. השאלה התחדדה אחרי המעצר של אלפי יהודים בחודש יולי 42 על-ידי המשטרה הצרפתית ומסירתם לגרמנים והיא לא ירדה מסדר היום הקהילתי גם אחרי המלחמה.

11 ב-3 לאוקטובר 1940 מתקבל על-ידי משטר וישי החוק המכונה "מעמד היהודים" ובו ההגדרה של השייכות לגזע היהודי ורשימת המקצועות האסורים ליהודים. יום לאחר מכן מתפרסם חוק נוסף המאפשר את כליאתם של היהודים הזרים. ב-7 לחודש נשללת גם האזרחות הצרפתית מהיהודים הגרים באלג'יריה.

משבר זה פקד גם את היהודים באלג'יריה שהייתה אז חלק מצרפת. היהודים המקומיים היו אזרחים צרפתיים ואזרחות זו נשללה מהם בעקבות ההחלטה שהתקבלה ב-7 באוקטובר 1940 על-ידי משטר וישי, בלי שום לחץ מצד הגרמנים. הרב דוד אשכנזי, אביו של הרב והרב הראשי של העיר אוראן והמחוז, פרסם מכתב מחאה יחד עם עמיתיו הרבנים הראשיים של אלג'יר וקונסטנטין, בו כתב: "בשעה שרבים מאתנו בוכים את מות יקיריהם או דואגים לגורל הנעדרים, אנחנו מתבשרים בהפתעה כואבת שנשללו מאתנו זכויותינו האזרחיות ... אנחנו מוחים נגד החלטה זו בכל תוקף. עד כה אזרחים צרפתיים, אנחנו בלבנו צרפתים לכל דבר ועניין. תחי צרפת, תחי אלג'יריה הצרפתית". הרב התייחס למשבר הזהותי הזה וכך כתב: "לאחר פלישת בעלות הברית ב-1942, החלה להתעורר תודעתם של יהודי אלג'יריה: התחלנו לתפוש לעומקם את הסדקים ביחסינו עם הזהות הצרפתית. במסגרת חוקי ממשלת הכניעה הצרפתית של משטר וישי שהונהגו כלפי יהודי אלג'יריה הפסקנו להיחשב כאזרחים צרפתים מן המניין. תעודות הזהות הצרפתיות שקיבלנו נשאו את התיאור "יהודים ילידי אלג'יריה". עבור רובנו, היו אלו זמנים קשים. צרפת לא הייתה עוד כשם שהכרנו אותה, אך לא הייתה זו צרפת ה"אמיתית" שגזלה מאיתנו את זהותנו ואת אזרחותנו. היה זה משטר וישי תחת לחצם של הגרמנים. עם פלישת כוחות הברית לאלג'יריה תוחזר לנו בוודאי, אחר כבוד, זהותנו שנגזלה. כך ציירנו בדמיונו. אך אז התרחש עבור יהודי אלג'יריה משהו שבני דורי חוו בעוצמה ושהיה, כך אני מבין זאת בדיעבד, אחת הסיבות להחלטתי להפוך לישראל. בניגוד לציפיות, שחרור

ובהקשר המאמר הזה, נזכיר בקצרה שתי יוזמות. הראשונה של הרב אוסי ולך,¹² אשר יסד בשנת 1941 את ה-"École Libre des Études Juives" (להלן ELEJ).¹³ במאמר שחיבר אז והתפרסם אחרי מותו "Méthode ... et méthode",¹⁴ הוא דוגל בחזרה ללימוד המקורות כדי להבין יהדות מהי והוא תוקף במיוחד את תנועות הנוער אשר הפכו ל"סופרמרקטים" להוראת היהדות - יהדות זולה בעיניו, המסרבת לדרוש מהיהודי כל מאמץ אינטלקטואלי.¹⁵ בעיניו התוצאה הייתה הרסנית, היהדות נתפסה כסוג של דת טקסית בלבד ולימודה כ"לימוד דת" חסר כל חיות. לדידו המפתח לחידוש חיים יהודיים מלאי חיים ופוריים הוא הלימוד, לימוד הדורש מאמץ, המראה ללומד שעליו להמשיך לסלול את הדרך שאבות אבותיו סללו לפניו, וכל זאת בניגוד מוחלט לשיטה הנהוגה בימיו המגישה לנוער כביכול "מנות מוכנות" של "הדת היהודית", סוג של חיקוי של הקטכיזם הנוצרי.¹⁶ ה-ELEJ המשיך

אלג'יריה לא הביא לביטול החוקים המפלים והיהודים נותרו משוללי שוויון זכויות. מספר חודשים עברו עלינו בחוסר הבנה מוחלט: למרות שהניצחון הגיע לאלג'יריה, היהודים שהיו אזרחי צרפת הופלו עדיין לרעה. אינני יודע אם לא הייתה זו קריצת עין של ההשגחה כדי להזכיר לנו שאיננו צרפתים." (מתוך חיי).

12 הרב אוסי ולך נולד בפולין בסביבות שנת 1920. הגיע לשטרסבורג בשנת 1935 ולמד באוניברסיטה ולאחר מכן בסמינר לרבנים בפריז. במהלך המלחמה היה בלימוז' ואז עבר לשוויץ. הוא לימד בסמינר לרבנים, בבית הספר אורסיי וב-ELEJ. נפטר בשנת 1946 ממחלה.

13 להשלמת התמונה ראה ספרה של "De l'école au maquis", Johanna Lehr, 2014.

14 Yechouroun, גיליון מספר 16, אפריל 1947.

15 "Nous assistons indéniablement à une dévaluation du judaïsme en France. Point n'est nécessaire d'accumuler des preuves. Un coup d'œil rapide sur les publications de jeunes et le fait s'impose avec toute son accablante certitude.

Il n'entre pas dans mon dessein de rechercher ici les causes de cette dévaluation. Aussi paradoxal que cela puisse paraître à première vue, une des causes les plus facilement décelables en est la propagation même du judaïsme par les mouvements de jeunesse les plus actifs et les plus ardents. Entendons-nous : la propagation d'un judaïsme adapté aux facultés d'un public moyen a fini par triompher sur la nécessité de former une élite par des écrits plus approfondis. Les Mouvements de jeunes sont devenus des sortes d'Uniprix pour l'enseignement, des foires intellectuelles."

16 הקטכיזם הנוצרי קתולי הוא מעין מדריך אמוני המסכם את עיקרי האמונה הנוצרית והוא הנלמד על-ידי הילדים במהלך הכנתם לטקס הקונפירמציה או הקומוניון. לרוב הוא בנוי במתכונת של שאלות ותשובות ומטרתו העיקרית היא להדריך את המאמינים בתורת הנצרות.

להתקיים גם אחרי מותו ללא עת של הרב ולך בשנת 1947,¹⁷ ולימדו בו, בין היתר, ר' יעקב גורדין,¹⁸ הרב הראשי מוריס ליבר¹⁹ והרב ארנסט גוגנהיים²⁰. לימדו במקום ללא תשלום תנ"ך, היסטוריה יהודית, פרשת השבוע, חסידות, גמרא ורמב"ם. אולם אחרי זמן מה, בית הספר נסגר. היוזמה השנייה הייתה יוזמתו של ר' יעקב גורדין אשר ניסה לקדם, במקביל לפעילותו ב-ELEJ ובבית הספר למנהיגות צעירה של הצופים היהודים באורסיי, את רעיונו להקמת ה-"École des Hautes Études Juives". לשם כך הוא כתב מאמר בו פירט את תוכניתו, תוך קביעה ש"היהדות אינה מכירה את עצמה".²¹ לפי חזונו המוסד צריך להיות פתוח ליהודי העולם כולו, והוא אמור לאחד את כל הכוחות, בלי חרמות, כדי "לנסח את תורת היהדות" ולהפיצה גם בקרב העמים. מותו ללא עת של יעקב גורדין ב-1947 שם קץ לרעיון זה.

17 ראה l'École Libre des Études Juives בארכיון של יעקב גורדין - AIU, E11/, ושל אדמונד לוי גם ב-AIU.

18 ר' יעקב גורדין (1896-1947) היה "רבו האשכנזי הראשון" של הרב אשכנזי, אחרי מלחמת העולם השנייה. הוא נולד ברוסיה, נמלט לגרמניה והגיע לצרפת ב-1933. חלק מכתביו כונסו בספר:

Gordin, J., *Ecrits, Le renouveau de la pensée juive en France*, Albin Michel, Paris, 1995.

לביוגרפיה מפורטת ראה את מאמרה של Céline Trautmann-Waller:

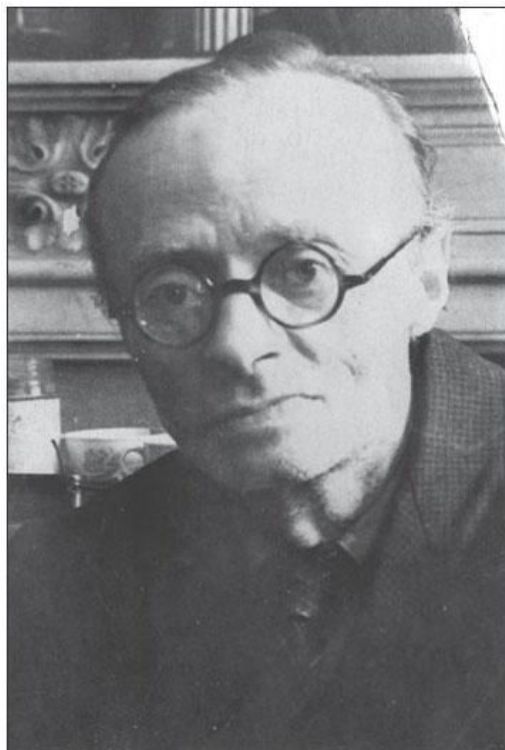
Jacob Gordin ou le judaïsme d'un philosophe européen: Saint-Petersbourg; Berlin, Paris (Archives Juives 2013/2 (Vol. 46)).

19 הרב מוריס ליבר נולד בשנת 1884 בוורשה, פולין. ניהל את הסמינר לרבנים בפרז' בין השנים 1932-1951. נפטר בשנת 1951.

20 הרב ארנסט גוגנהיים נולד בשנת 1916 לאביו הרב מקס גוגנהיים. לימד בסמינר לרבנים בפרז' ונפטר בשנת 1977 מספר ימים אחרי מינויו למנהל הסמינר.

21 ראה Jacob Gordin - *Créons l'institut pour la théorie du Judaïsme*, Pardès גיליון 14, 1991 ומאמרו של מרסל גולדמן באותו גיליון.

יש בהצעתו של יעקב גורדין קווים מקבילים לתוכניתו של פרנץ רוזנצווייג אשר הקים בשנות העשרים בפרנקפורט, גרמניה, את "בית המדרש היהודי החופשי" - Das Freie Jüdische Lehrhaus.

ר' יעקב גורדין

גם אם יוזמות אלו לא שרדו, הן השאירו עקבות בקרב מספר בוגרי אורסיי, אשר התארגנו בשנת 1950 במסגרת "קבוצת הזורעים" - "Le clan des Semeurs". במקביל להשתייכותם לקבוצה זו, רוב "הזורעים" היו פעילים ב"התאחדות הסטודנטים היהודים בצרפת" (להלן UEJF), בהנהלת תנועת הצופים היהודים ובמסגרות קהילתיות נוספות. בין מטרות הקבוצה, הודגש הצורך ברכישת המיומנות הנדרשת "להמצאת פדגוגיה יהודית יעילה".²² בשנת 1954 מייסדת הקבוצה כתב עת בשם Targoum, כשלב ראשון למימוש חזונו.²³

בוגרי אורסיי רבים למדו באוניברסיטאות של פריז לאחר שנת לימודים

22 סעיף 1ב מתוך Statut du Clan des Semeurs. מסמך זה חובר ביולי 1950 והפך לרשמי בסוף המחזור החמישי של אורסיי ב-1951.

23 בסך הכל יצאו לאור 8 גיליונות של Targoum, מינואר 1954 עד מאי 1956. הרב אשכנזי כתב בו מאמרים עד גיליון מספר 6.

באורסיי והם חשו צורך בהקמת מסגרת לימודית חדשה שתאפשר להם להמשיך להעמיק את הידיעות שהתחילו לרכוש באורסיי. הם חיפשו מסגרת בה ניתן ללמוד "בסגנון אורסיי" אולם לאכזבתם של רבים, מסגרת כזו לא הייתה קיימת. בישיבות שמו את הדגש בעיקר על "הפרקטיקה", על הקיום המעשי של המצוות, על האדיקות הדתית, ולא על הבירור הזהותי-אמוני.²⁴ הלימוד העיקרי בישיבות היה לימוד הגמרא לפי שיטת הגפ"ת²⁵ כפי שלמדו בדורות עברו, ובאוניברסיטה לימדו לפי השיטה המקובלת במדעי היהדות.²⁶ שיטה זו הייתה רחוקה מאוד מהשיטה הנהוגה באורסיי, ולפיה הרגיל הרב אשכנזי את תלמידיו לראות בחכמת ישראל חכמה חיה, רלוונטית לכל דור, הנותנת מענה לכל שאלה שאדם שואל - שאלות המתבררות על פי רוב כמשותפות לחכמת ישראל ולהגות הפילוסופית המערבית. באורסיי הדגש

24 זה לא מנע מהרב לשלוח חלק מתלמידיו אשר רצו בכך ללמוד בישיבות, בישיבת גייטסהד באנגליה ואחרי פגישתו עם הרב צבי יהודה הכהן קוק בישיבת מרכז הרב, כדוגמת הרב טולדנו אשר התאכזב משיטת הלימוד הנהוגה במרכז הרב, והפך לחרדי, וייסד מאוחר יותר את ישיבת הסטודנטים בשטרסבורג.

25 ראשי תיבות: גמרא, פירוש רש"י ופירוש התוספות.

26 ראה את מאמרו של ד"ר יוסף שרביט "חכמת ישראל בצרפת במאה העשרים בפריזמה של הרב י"ל אשכנזי - בין ברלין לירושלים", מדעי היהדות - כרך 51, תשע"ו, עמ' 131. צריך לחדד את ההבדל בין השיטה הנהוגה באקדמיה במחלקות למדעי היהדות למיניהן ובין הלימוד המסורתי. באקדמיה לומדים "ספר", לומדים טקסט כתוב. בידי "הלומד" תעודה בפורמט של טקסט כתוב, של ספר, והלומד מנסה בעזרת כלים שונים, כגון מילונים, מונוגרפיות, אנציקלופדיות וכו' להבין את הכתוב. ואם הלומד הוא גם "דת", הוא מאמין במה שהבין. אני רגיל לכנות שיטה זו "צדוקיות מודרנית". יש כמובן אנשים יוצאי דופן אולם זו המגמה הכללית. בשיטה המסורתית, האמונה קודמת ללימוד, לומדים כדי לדעת במה אנחנו מאמינים.

שאלה: מי שלא מאמין אינו יכול ללמוד?

תשובה: אני מדבר על השיטה המסורתית, לא על המצב כיום. היסוד של השיטה המסורתית הוא 'שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אֲבִיךָ וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אֲמִיךָ' (משלי א ח). היסוד הוא הבית, האמא. לכן הלומד מגיע ללימוד עם מטען אמוני מסוים, ובלב מטען זה, הידיעה, הוודאות שהתורה היא מן השמים. היא לא החכמה העילאית של היהודים לעומת חכמות אחרות. היא לא עילאית משום שהשכל שלנו חריף יותר. היא עילאית משום שהיא אלוקית ואני כבן נאמן לזהות הישראלית רוצה ללמוד אותה. אני רוצה ללמוד מה ה', כבורא, כאלוקי ישראל, רוצה לגלות לי. לגלות לי משום שזה רצונו עבור הבריאה כולה, עבורי כישראל. ומה הוא מצפה ממני - ממני כאדם, ממני כישראל. צריך לתפוס זאת. אני לא לומד ספר. אני לומד דיבור, דיבור אלוקי - את הדיבור של מישהו שברצונו החופשי ברא אותי. אנחנו שוב חוזרים להבדל התהומי בין הצד הבלתי פרסונלי - הספר, ובין הצד הפרסונלי - הדיבור הרצוני, המקרא. החיבור שלי לתורה הוא מצד נשמתי. האמונה קשורה בנשמה. הניסיון מוכיח שאי אפשר לשכנע אדם אלא אם כן הוא כבר משוכנע. (מתוך שיעורי הרב על מסכת בבא קמא).

הושם על לימוד המקרא, המדרש ופירושו של רש"י לתורה ועל ההתמודדות עם שאלות הזמן מנקודת מבטה של חכמת ישראל, תוך עימות עם הזרמים הפילוסופיים והדתיים הרבים שאפינו אז את העולם התרבותי של צרפת.²⁷ שיטה זו לא הייתה מקובלת בקרב החוגים האורתודוקסים מחוץ לאורסיי,²⁸ ורבים מהבוגרים חשו "ריקנות מסוימת" אחרי שנת הלימודים באורסיי, גם אם היו חוזרים לשבות באורסיי כדי להשתתף בשיעורי הרב בשבת ובמוצ"ש. עלה אז בקרב "הזורעים" רעיון חדש והוא להקים תוכנית ללימודי יהדות "בסגנון אורסיי" במסגרת לימודי תואר ראשון אוניברסיטאי, עבור בוגרי אורסיי החפצים בכך, וזאת במקביל ללימודיהם בשאר התחומים באוניברסיטאות. הקמת מסגרת כזו חייבה כמובן את קבלת הסכמתו של הממסד האקדמאי הצרפתי וכן גיוס משאבים כספיים. הרב מתאר את התגובה של הנהלת הקונסיסטואר כאשר ביקש לקבל תמיכה כספית למימוש הרעיון החדש:

"נמצאנו מול אי-הבנה מוחלטת. לימוד יהדות היה דבר טוב עבור סוחרי בהמות או מלומדים העוסקים במדעי היהדות, כלומר אנשים הרמטיים. לדבר על יהדות כתרבות זמינה לזהות היומיומית? התייחסו אלינו כאל משוגעים. לקח זמן עד שהקהילה התרגלה לכך".
459, La Parole et l'Écrit II, עמ' 459

ללמד גמרא לסתם עמך? לקרוא את התנ"ך דרך הגמרא לפני אנשים שלא ידעו לקרוא אפילו אל"ף-בי"ת? להתייחס למדרש כדבר בעל תוכן לא פחות חשוב מכתבי הפילוסופים הגדולים? דברים אלו נתפסו כמוזרים ביותר בעיני הממסד הדתי על כל גווניו, ובכל זאת סוגיה זו העסיקה רבים, כפי שניתן להיווכח מקריאת העיתונות היהודית בצרפת של אותם הימים. היא גם

27 מבוינים רבים הפכה פריז של אותם הימים לבירת הפילוסופיה העולמית. הסטודנטים היהודים שנחשפו במהלך לימודיהם באוניברסיטאות להגותם של פילוסופים או סופרים חשובים, כמו הנרי ברגסון, לואי אלתוסר, גסטון באשלה, מוריס בלאנשו, קלוד לוי-שטראוס, מוריס מרלורפונטי, אלבר קאמי וז'אן-פול סרטור ועוד, חיפשו תשובות מתאימות אצל הוגי דעות יהודים. רבים פנו לרב אשכנזי אשר לא היסס להתמודד עם הגויות אלו, והוא חשף לפנייהם חכמת ישראל אותנטית, גם כאשר אותם סטודנטים לא זכו לשום חינוך יהודי מסורתי.

28 הרב אשכנזי סיפר שאחד מחשובי רבותיו בפריז, אשר עמד בראש הקהילה האורתודוקסית בפריז ואשר נתן לו היתר ללמד ציבור מעורב בגלל הנסיבות, אמר לו בפירוש ש"כל עוד הוא מצליח, הוא לא יצא נגדו אולם אם הוא יכשל, הוא יהיה הראשון לצאת נגדו".

העסיקה רבנים בעלי תפקידים רשמיים בקהילה, כדוגמת הרב הנרי שילי השואל בשנת 1953 האם לימוד היהדות יהפוך "למונופול של קומץ יודעי דבר"²⁹?

להוציא את הרב אליהו מונק ז"ל, רבה של הקהילה האורתודוקסית "עדת היראים", התגובה של העולם החרדי לא הייתה מעודדת כלל וכלל. ההסתייגות מכל מי שהיה קשור לאורסיי הייתה מוחלטת, ובצורה אירונית, מספר בוגרי אורסיי אשר נשלחו על-ידי הרב עצמו ללמוד בישיבת גייטסהד באנגליה, תרמו לכך. כך סיפר הרב: "בתחילת שנות החמישים, התלוננו מספר יהודים חרדים נגדי אצל ראש ישיבת גייטסהד באנגליה. הישיבה הייתה אז הישיבה הגדולה ביותר באירופה אחרי השואה ושלחתי מספר תלמידים ללמוד שם. ראש הישיבה שלח את הדיין שלו לבדוק את המצב. הוא לא הכיר אותי ולא ידע מי אני וכאשר הגיע לפריז, קיבלתי את פניו. הוא אמר לי שהוא צריך לדבר עם יהודי בעל כינוי מוזר "מניטו". אמרתי לו בחיוך "ברוך הבא" והתחלנו לדבר. השיחה במשרדי באורסיי נמשכה כמה שעות, ובסוף הודיע לכל אותם "חרדים" שבאו אתו שהכל כשורה, כי "עת לעשות לה". הם היו מאוד מאוכזבים!". אולם היחס לאורסיי וליוזמות הרב והבוגרים לא השתנה באופן ניכר.

אוניברסיטה יהודית?

הנקודה המעניינת לציון היא שלא רק "הזורעים" חולמים להקים אוניברסיטה יהודית בצרפת. הרעיון עושה את דרכו, עוד מתחילת שנות ה-50 גם בקרב חלק מחברי הנהלת התאחדות הסטודנטים היהודים בצרפת, ה-UEJF. ההתאחדות חידשה את פעילותה בשנת 1944 אחרי השחרור של רוב שטחה של צרפת מהכיבוש הגרמני והחזרת שלטון הרפובליקה, כאשר

²⁹ ראה "La pensée juive en France" מאת הרב הנרי שילי, Journal des communautés, גיליון 77, מאי 53.

הרב הנרי שילי נולד בגרמניה בעיר אופנבורג בשנת 1906. למד בסמינר לרבנים בפריז והיה חבר בתנועת הצופים היהודים. שימש ברבנות במספר קהילות. במקביל היה הרב ראשי לתנועת הצופים היהודים וחבר בבית הדין בפריז. בשנת 1952 מונה למנהל הסמינר לרבנים וממלא מקום הרב הראשי של צרפת. נפטר בשנת 1975. הרב אשכנזי מציין את הרב שילי כאחד מרבתינו.

לביוגרפיה מפורטת ראה Henri Schilli, rabbin ב- Archives Juives, גיליון 37 - 2004/1 מאת מוניק לוי.

קבוצת סטודנטים יהודים אשר לחמו במחתרת החליטה לייסד מחדש את ההתאחדות. כבר אז דיברו על הצורך בהקמת חוגים ללימודים יהודיים במסגרתה.³⁰ יוזמה זו לא נתפסה כחזרה לדת, לפרקטיקה הדתית הטקסית, אלא כצורך תרבותי וכמענה לשאלה הזוהרית: מי אנחנו כיהודים וכאדם אחרי השואה, אחרי שניסו לשלול מאתנו את זהותנו?
בשנת 1950 התקבלה החלטה להקים "מחלקה תרבותית" במסגרת ה-UEJF ובהזדמנות זו הכריז הרב אשכנזי ש"היהדות יצאה מהמחתרת". הרב מייחס התנעת מהפכה זו למורו ורבו "מר גורדין" - Monsieur Gordin,³¹ וכעבור ארבעים שנה הוא הסביר מדוע:

"הגישה של האקדמאים העוסקים בתכנים המסורתיים היהודים הייתה, בדרך כלל, מבוססת על הנחות היסוד של החשיבה הפילוסופית. לחשוב, גם ובפרט, היהדות, זה היה קודם כל לחשוב ביוונית. התוצאה הייתה פיתוח של גישה אתנוגרפית לחכמת ישראל. העיקרון הלא כתוב לכל גישה "מדעית" היה שהמקום המתאים ל"לימודים יהודיים" היה עולם הארכיאולוגיה האינטלקטואלית. הוא גרם למהפכה מוחלטת בגישה זו. פתאום ספרינו חזרו להיות ספרים גדולים. וזאת הייתה החשיבה האוניברסלית אשר הייתה צריכה, כעשיו, להיות מוערכת לפי הקריטריונים של התודעה היהודית".

30 נשיאה הראשון היה תיאו קליין ובשנת 1950 הרב אשכנזי מונה לנשיא. החל מ-1955 הוא שימש נשיא הכבוד שלה. הערכה היא שבשנת 1947 כ-2500 סטודנטים יהודים לומדים באוניברסיטאות בצרפת, מתוך כ-120000 סטודנטים בסך הכל. כ-1500 מהם חברים בהתאחדות.

31 "כולם קראו לו "Monsieur Gordin" גם אחרי מותו, מה שלא מקובל בצרפתית. הוא היה מעבר לתואר כלשהו, שילוב יוצא דופן של חכם יהודי אותנטי ומלומד אשר בקי בכל רזי התרבות המערבית. הוא הפך את קערת מדעי היהדות על פיה. הם היו מסבירים שצריך לשפוט כל דבר יהודי על פי כללים "אוניברסליים" של התרבות המערבית, אך הוא לימד את ההפך. האוניברסלי האמיתי, היחיד, הוא היהודי, וצריך לשפוט כל דבר על פי הכללים של חכמת ישראל, וכדי לעשות זאת צריך ללמוד חכמה זו מפי רב, לא מתוך ספרים. זו הייתה הטעות הגדולה של היהודי מאמשטרדם, שפינוזה. הוא התייחס לחכמת ישראל כאל חכמה רגילה שלומדים אותה בספרים. הוא הפך אותה לפילוסופיה. כאשר שמעתי אותו לראשונה, הייתי בדרכי למארסיי לקראת סוף המלחמה, כדי להחלים מפצעתי. עצרתי במספר מקומות בדרך ונפגשתי עם מספר מנהיגי התנועה שהיו ב-Moissac בזמן המלחמה. אז שמעתי לראשונה את שמו "מר גורדין". המפגש הראשון עמו עשה עלי רושם בל יימחק. זה היה ב-Montserval. הצרפתית שלו הייתה איומה. מבטא רוסי כבד ביותר. הוא דיבר בארבע שפות. הוא היה מדבר בר־זמנית רוסית, גרמנית, יוונית, לטינית, עברית, ארמית. בליל של שפות. פלא גדול: הבנתי הכל!" (מתוך שיעורי הרב על תורת התולדות).

ובעקבות מהפכה תפיסתית זו:

"חיש מהר התגלה שאין עוד דיכוטומיה עקרונית בין התרבות הכללית ובין המסורת היהודית. חכמת ישראל הייתה נתפסת כאוניברסלית בדרכה וזה אפשר לנו, היהודים, להרגיש בנוח במרחב התרבותי של כל תרבות שהיינו פוגשים, תוך מתן אפשרות להיות מובנים על-ידי האחרים, כל האחרים".³²

הרב מציין נקודה נוספת כקריטית במהפכה זו והיא נקודת היחס לחשיבה הדתית, לתפיסה הרווחת שהיהדות היא דת. יעקב גורדין היה מעמיד את הדברים על דיוקם ומקפיד להסביר את ההבדל התהומי בין עולם הפילוסופיה ובין עולמם של חכמי ישראל, עולם הנבואה. חדות זו אפשרה לתלמידיו להבין לעומק מושגי יסוד ולסלק הבנות מוטעות:

"בנוגע לחשיבה הדתית, בעיות מדומות רבות מצאו את פתרונן מלכתחילה בעזרת מספר נוסחאות כגון: התיאולוגיה היא החשיבה של הפילוסוף, מאמין או לא, כאשר הוא מדבר על האל. הנבואה היא הדיבור האלוקי לאדם".³³

מרכוס קון, האחראי באותן השנים על הפעילות התרבותית של ה-UEJF, פרסם בשנת 1950 בעיתונה של ההתאחדות Kadimah, את חזונה של ההתאחדות להקמת אוניברסיטה יהודית בצרפת, אוניברסיטה האמורה לשמש מקום בו ניתן לקנות את כל הידע הקשור ליהדות:

"מי שרוצה להבין תרבות מסוימת חייב לקחת בחשבון את כל מרכיביה. אי אפשר לצמצם את היהדות ללימוד התלמוד אולם בלתי אפשרי ללמוד יהדות בלי ללמוד תלמוד".³⁴

32 ראה Jacob Gordin, Écrits ב-Jacob Gordin, mon maître, עמ' 9 ודברי הרב במהלך כנס בוגרי אורסיי בירושלים - 40 שנה לייסוד אורסיי.

33 ראה Jacob Gordin, Écrits ב-Jacob Gordin, mon maître, עמ' 9.

34 Une importante réalisation de l'UEJF: l'institut d'études juives, Kadimah 27, 1er janvier 1950.

קון אינו מדבר על חזרה דתית למקורות. הוא מדבר על חזרה זהותית, תרבותית למקורות, מקורות אשר אמורים להיות הרכוש המשותף של כל היהודים באשר הם יהודים. הרב ובוגרי אורסיי שותפים להבנה זו. אם היהודי הצעיר רוצה לדעת מדוע הוא יהודי ומה משמעות אמירה זו, עליו לגשת למקורות שלו וללמוד אותם. עליו ללמוד תנ"ך, עליו ללמוד את דברי חז"ל, לא כי הוא צריך לקיים את מצוות התורה, אלא קודם כל כי הוא ימצא באותם מקורות את הגדרת זהותו ומאפייניה.

כאמור לעיל, לא הייתה קיימת בצרפת באותם הימים אף מסגרת אוניברסיטאית הדוגלת בגישה זו. המקום היחיד ללימודי מדעי היהדות במסגרת אקדמית היה הסורבון במסגרת הקתדרה ליהדות במחלקה למדעי הדתות - l'École pratique des hautes études.³⁵ רק בשנת 1955 הוקמה קתדרה נוספת בשטרסבורג עבור פרופ' אנדרה נהר,³⁶ המחלקה למדעים עבריים ויהודיים - Le département d'études hébraïques et juives de l'Université de Strasbourg, ובמסגרתה, לראשונה בצרפת, לימדו את השפה העברית כשפה חיה.³⁷ לכן, הצורך בהקמת מסגרת חדשה היה ברור לאותו קומץ חולמים. רובם לא רצו ללכת לישיבה שנתפסה כמוסד דתי אשר שם

35 הרב מוריס ליבר עמד בראש הקתדרה באותן השנים. אחריו, החל משנת 1954, מונה פרופ' ג'ורג' ויידה (1908-1981) לראש המחלקה לחקר היהדות הרבנית, ובשנת 1970 מונה לעמוד בראש הקתדרה ללימוד הספרות היהודית פוסט-תנכ"ית. פרטים ביוגרפים על אודות פרופ' ג'ורג' ויידה, ניתן למצוא במאמר של ג'רארד נהון ושראל טואטי.

Annuaire de l'École pratique des hautes études - Année 1981 - 90 pp. 31-35.

36 אנדרה נהר נולד באוברניי בשנת 1914. למד ספרות גרמנית באוניברסיטת שטרסבורג ובמקביל למד תורה בין היתר בישיבת "עץ חיים" במונטרה בשווייץ, אצל הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו. אחרי השואה הפסיק ללמד גרמנית והקדיש את כל זמנו ללימוד יהדות בצוותא עם אשתו ההיסטוריונית רינה נהר. בין היתר הכניס את לימוד תורת המהר"ל לתוכנית הלימודים והמחקר של הקתדרה שלו ורבים מתלמידיו כתבו דוקטורט בתחום זה. היה בין המייסדים והדמויות הבולטות של האסכולה הפריזאית למחשבת ישראל וכנס האינטלקטואלים היהודים דוברי צרפתית. עלה לארץ לאחר מלחמת ששת הימים ומונה לפרופסור באוניברסיטת בר אילן. נפטר בירושלים בשנת 1988.

פרסום עבודת הדוקטורט של אנדרה נהר על הנביא עמוס בשנת 1950 זכה לביקורת קטלנית מצד פרופ' ג'ורג' ויידה, ראש המחלקה לחקר היהדות הרבנית. הוא ראה בעבודה זו סטייה מסוכנת ובלתי מתקבלת על הדעת מהדרך המקובלת במדעי היהדות. ראה:

Georges Vajda - Amos : Revue des Études Juives, 110, 1950, p. 107-114

37 רק בשנת 1960, הודות למאמצים של פרופ' נהר והרב שמואל סירא, אז רב הסטודנטים בפריז, הוקמה תוכנית ללימודי תואר ראשון בשפה העברית, ובשנת 1961 לראשונה ניתן היה להבחן בבחינות הבגרות בלימודי השפה העברית.

בראש סדר היום שלו את קיום המצוות והאדיקות הדתית, בסגנון לא רלוונטי עבור אותם סטודנטים יהודים אשר ביקשו להמשיך את לימודיהם האקדמיים ובהמשך להשתלב בחייהם המקצועיים בחברה הצרפתית.³⁸

משבר הולך ומחמיר

הממסד הרבני הרשמי - הקונסיסטואר - לא היה מוכן לתמוך ברעיון של הקמת מסגרת חדשה, המיועדת בראש ובראשונה לסטודנטים, להוציא את הרב הנרי שילי. עולם הישיבות לא הבין את הצורך במוסד כזה.³⁹ גם תומכי שיטת מדעי היהדות האוניברסיטאית התנגדו. התוצאה הייתה שרוב רובו של הנוער נשאר ללא מענה לשאלותיו ותהיותיו בתחום הזהותי ובתחום האמוני ורבים חיפשו בשדות זרים את התשובות לשאלותיהם.

כולם דיברו על המשבר, משבר הבא לידי ביטוי, בין היתר, במצב החינוך היהודי: גם אם מספר התלמידים בבתי ספר יהודים בצרפת עלה בהתמדה, לומדים בבתי ספר אלה בשנת 1957 רק תשע מאות ושלושים צעירים בקהילה המונה כבר כ-350000 איש.⁴⁰ אצל הסטודנטים, המצב בכי רע: אלפי הסטודנטים היהודים הלומדים במוסדות היוקרתיים ביותר בפריז מוצאים את עצמם ללא כל מסגרת לימודית יהודית המתאימה להם, במקביל ללימודיהם המתקדמים באוניברסיטאות ובבתי ספר הגבוהים - les grandes écoles. במקרה הטוב אותם סטודנטים זכו לחינוך דתי בתלמודי התורה של יום ראשון עד גיל בר המצווה. לכל היותר מדובר היה במאות בודדות. אין זה פלא, אם כן, אם הנהלת הקונסיסטואר, שהוקם מאה וחמישים שנה קודם לכן, מתלוננת לעיתים קרובות על העדר השתתפות פעילה של הנוער בתפילות והעדר אדיקות דתית מצד הצעירים.⁴¹

38 שאלת העלייה לארץ לא עמדה בראש הסדר הציבורי הקהילתי באותם הימים, גם עבור הסטודנטים אשר השתייכו לתנועות ציוניות.

39 באותם הימים פועלות בצרפת, הקהילה הגדולה ביותר באירופה המערבית, בעיקר שלוש ישיבות: ישיבת "חכמי צרפת" באקס לה בן, ישיבת "תומכי תמימים" - חב"ד בברינוא וישיבת נובהרדוק בארמנטייר. באנגליה פועלת בעיקר הישיבה בגייטסהד ובשוויץ הישיבה במונטרה.

40 שש מאות וחמישים בפריס, בבתי ספר רמב"ם, יבנה והירש. מאתיים בטרסבורג בבית ספר עקיבא ועוד כשמונים בישיבה לצעירים "חכמי צרפת" באקס לה בן. כחמשת אלפים צעירים נוספים משתתפים ב"תלמודי תורה" של יום ראשון ברחבי צרפת (ראה The American Jewish Year Book לשנת 1957, עמ' 246).

41 סיפר הרב את הסיפור הבא שהתרחש בשנות החמישים של המאה העשרים: "... פעם,

ומה עם תנועות הנוער? פועלות בקהילה מספר רב של תנועות נוער, תנועות אידיאולוגיות מכל מגוון הקשת הפוליטית, תנועות חלוציות ותנועות פלורליסטיות כדוגמת תנועת הצופים. ובכל זאת רוב הנוער אינו קשור לאף תנועה וזהותו היהודית מוטלת בספק לאורך הזמן. כולם יודעים שהנוער מתעניין בשאלות הפוליטיות המעניינות את הנוער האירופאי בכללותו, במלחמות העצמאות המתחרשות בכל קצוות תבל, בעימות הפוליטי והכלכלי בין המערב למזרח, בעימותים בין המפלגות הצרפתיות סביב שאלת המודל החברתי והכלכלי הנחוץ למדינה. אותו נוער גם נמשך אחרי ההוגים הדנים בשאלות הקיומיות לגבי משמעות החיים, העתיד וכדו', המציעים דרכים שונות להתמודד עם שאלות הנצח האלו. ומה עם שאלת הזהות היהודית שלהם? היא כנראה נשארת יתומה. ומה עם מדינת ישראל הצעירה? האם העתיד היהודי שם? שאלות אלו משניות בעיני רוב בני הנוער, אם בכלל הן מטרידות אותו.

בחודש יוני 1955 מתייחס הרב למצב זה במענה כתוב לשאלה שנשאל על-ידי הנהלת ה-UEJF, המחפשת דרך להגדיר מתווה משותף, אחדותי, לחיזוק התודעה והחינוך היהודי בקרב הנוער והסטודנטים - מתווה אשר יהיה מקובל על כל תנועות הנוער, למרות הפערים האידיאולוגיים העצומים ביניהן. נזכיר כאן שבאותם הימים מנהל הרב אשכנזי את אורסיי. הוא גם מזכיר⁴² שאלות הצופים היהודים ונשיא ההתאחדות. השאלה שנשאל הייתה האם ובאיזה תנאים אפשר לאחד את הנוער היהודי בצרפת? תשובתו מתפרסמת בעיתון ה-UEJF "Kadimah"⁴³ במאמר קצר שכותרתו: "חיפוש אחרי זהות יהודית" - Recherche d'une identité juive.⁴² בתשובתו מתייחס הרב לשאלה (כשאלה כפולה: א) איך אפשר לאחד את הנוער הקשור לתנועות השונות, (וב

אחרי המלחמה, הזמינו אותי לשיבה דחופה בקונסיסטואר כדי לדון בשאלה חשובה: מדוע בתי כנסיות ריקים? כולם דיברו וכאשר הגיע תורי, אמרתי שני דברים: הראשון, כל עוד בית כנסת דומה לטמפל של הנוצרים הוא יהיה ריק. הנוער רוצה דברים אמיתיים. השני, מדוע אתם לא יוצאים החוצה? אצלי, באורסיי, אין מקום פנוי בשבתות. האם אתם חושבים שבני הנוער המגיעים לשבות באורסיי הגיעו מעצמם? אנחנו לא פקידים המחכים לאנשים שייפנו אלינו בבקשה לעזרה. אנחנו אוספים אותם אחד לאחד. הס באולם. מי שהבין זאת היטב בימינו הוא חב"ד. "ופרצת". מי שלא מבין זאת, לצערי, הוא הצינונת הדתית. היא מסתגרת. זה אסור וזה אסון. כאשר מישהו מסתגר סימן הוא שהוא מפחד, שהוא אינו בטוח בעצמו, באמונתו. סימן הוא שהוא אינו מבין מה עליו לעשות, מה המשימה. המשימה היא לחנך את הנוער, את "בנימין". הוא העתיד (מתוך שיעורי הרב על תורת התולדות).

42 Recherche d'une identité juive - Kadimah, Juin 1955, עמ' 4.

איך אפשר לקרב את הנוער הבלתי קשור לאף תנועה? אולם הוא מדגיש שיש מקום לשאול שאלה מקדמית, והיא: מדוע בכלל לרצות לאחד? תשובת הרב מהותית ביותר: אחדות על בסיס אידיאולוגי בלתי אפשרית, אולם אסור לוותר. לכן הוא קובע שהדיון צריך להתרכז בשאלה הזוהית: "להיות יהודי, זו זהות, זו אישיות. תכלית החינוך של ההיסטוריה היהודית היא לחשוף לנוער זהות זו". וכדי להבהיר את דבריו, הוא מיד מוסיף: "וכלנו מסכימים שזהות זו מתוארת בראש ובראשונה בסיפורים ההיסטוריים של התנ"ך". ובנקודה זו מצביע הרב על הקושי העיקרי: מה מקור הסיפורים האלה? האם מדובר בהתגלות או בסיפורים שנכתבו על-ידי בני אדם? והוא שואל "האם בנקודה זו אנחנו יכולים כמחנכים להגיע להסכמה?". תשובת הרב מפתיעה ביותר והיא שכן. כן, למרות הפערים העצומים בין כל התנועות, למרות הפערים הבלתי ניתנים לגישור לכאורה. כן, בתנאי אחד: שכולנו נכיר באמיתות סיפורי התנ"ך כמגלים את הגדרת ומאפייני זהותנו, זהותנו כעם, זהותנו ככלל. לכן מציע הרב תוכנית בת שני סעיפים עיקריים: א) חשיפת המאפיינים של הזהות הנקראת ישראל דרך הספרות החז"לית וחכמי ישראל לדורותיהם, וב) ניסוח מרכיבים זהותיים אלה בשפה חינוכית עכשווית והיסטורית כדי לאפשר לכל אחד להכיר את עיקרי זהותו ותודעתו היהודית. ובסעיף זה יכול, לפי הרב, לבוא לידי ביטוי השוני בין התנועות השונות. ועלינו לשאול האם מעבר להסכמה עקרונית להצעת הרב בהנהלת ההתאחדות, בה יושבים אנשים בעלי השקפות מנוגדות, ניתן היה בפועל לממש תוכנית זו? האם כולם יסכימו לשים את בירור השאלה הזוהית בראש סדר הפעילות החינוכית שלהם? מדוע תנועה בעלת מאפיינים דתיים תסכים לאמץ שפה זוהית במקום השפה הדתית המקובלת עליה? מדוע תנועה חילונית תסכים להתייחס לסיפורי התנ"ך או לדברי חז"ל כרכוש המשותף לעם דרך ההתגלות בהר סיני?

נקודת המוצא של הרב והנחת היסוד הסמויה בדבריו היא שהדגם הקיים מזה שנים רבות בתנועת הצופים היהודים, הדגם של המכנה המשותף המינימלי - le minimum commun⁴³, ניתן להעתקה ברמת הקהילה כולה,

43 המונח "המכנה המשותף המינימלי" - le minimum commun, הוא מונח השייך לתנועת הצופים בצורה מובהקת והוא נבע מצורך היסטורי בתחילת דרכה של תנועת הצופים היהודים בצרפת כאשר הצליחה תנועת נוער זו לאגד יחד קבוצות שונות, בעלות רקעים תרבותיים ודתיים שונים לחלוטין. בשנת 1932 התקבלה החלטה בהנהלת התנועה המגדירה את התנועה (1) כתנועה דתית וציונית, (2) כשומרת את השבת והחגים ומקפידה על אוכל כשר כדי לאפשר קיום של פעילויות משותפות של כל חברה. בהחלטה זו הוגדר

למרות השונות, למרות הפערים האידיאולוגיים, התפיסתיים והמעשיים בין תנועות הנוער השונות. תפיסת הרב היא שאין לחפש פתרון לקהל מסוים, לתנועה מסוימת בלבד, גם אם היא מגדירה את עצמה כפלורליסטית. הפתרון צריך להקיף את הקהילה כולה, גם אם הרב יודע היטב שבמציאות זה לא יהיה קל,⁴⁴ במיוחד כאשר מדובר בנושא רגיש כל כך כמו הגדרת הזהות היהודית.

עמדתו העקרונית של הרב היא שהפלורליזם הקיים ממילא אינו מטרה בפני עצמו. הוא עובדה סוציולוגית שצריך לקחת בחשבון אולם אסור לקדש אותו. צריך לנוע מעבר לפלורליזם הסוציולוגי. צריך לאחד, והבסיס לאחדות הוא השאלה הזהותית. כל אחד, כל תנועה, כולם חייבים לדון בשאלה זו, וכדי לאפשר בירור אמיתי של אותה הסוגיה, חייבים להקים מסגרת בה ניתן יהיה לדון בה יחד. בעיני הרב המסגרת המתאימה היא כמובן ההתאחדות עצמה, האמורה לאגד את כל פלגי הנוער היהודי הלומד באוניברסיטאות.⁴⁵

לראשונה le minimum commun - "המינימום המשותף", ומונח זה הפך, עם השנים, לנחלה של ארגונים ותנועות נוער שונות בצרפת.

44 הקמת ה-FSJU (Fonds Social Juif Unifié) בשנת 1950 על-ידי מספר ארגונים ומייסדים מוכיחה שניתן להקים מסגרת המאחדת את רוב רובם של הארגונים היהודים העוסקים בתחום מסוים, למרות השוני ביניהם, כדי להשיג מטרה משותפת. כיום למעלה מ-300 ארגונים חברים בארגון.

45 מציין הרב: "היינו מקיימים דיונים עד שעות הבוקר ממש סביב שאלת הגדרת הזהות היהודית. דיונים קשים. היו צעקות. היו לפעמים גידופים. במיוחד עם הסטודנטים חברי המפלגה הקומוניסטית. הם רצו להשתלט על הארגון, לכפות את תפיסת עולמם על כולנו. בסוף הוצאנו אותם מהארגון כי הם תמכו בעמדת המפלגה הקומוניסטית הצרפתית בזמן משפטי הראווה נגד אחינו היהודים ואחרים שסטלין אירגן באותן שנים בברית המועצות ... אני זוכר במהלך שנות החמישים [של המאה העשרים] ויכוחים מרים במסגרת ה-UEJF לגבי עמדת ההתאחדות כלפי הסטודנטים היהודים שהשתייכו לתנועה המרקסיסטית, ובמיוחד כלפי החברים במפלגה הקומוניסטית, שהייתה אז בשיא כוחה. הצלחנו לשמור על האיחוד הזה כעשר שנים למרות מגוון הדעות הרחב ביותר של החברים השונים. אולם השאלה הייתה חריפה מדי כדי שלא נחליט. התייעצתי אז עם הרב אליהו מונק ז"ל, רבה של הקהילה האורתודוקסית "עדת היראים". הוא היה רב גדול ובכל שאלה קשה הייתי מתייעץ אתו. לא רצינו לשבור את האחדות הזו. זה היה חשוב לנו אחרי המלחמה, אולם הגענו למסקנה שיש גבול למגוון הדעות שאנחנו מוכנים להכיל. קבענו עמדה ברורה והיא שמי שמתכחש לממד הלאומי שלנו שם את עצמו בחוץ. מי שחושב - לא רק חושב, אלא בפועל מתכחש להשתייכותו הלאומית, בוגד בעמו. זה מה שקרה עם הנוצרים הראשונים. הם היו יהודים שבגדו ביהודה וראו את עצמם כרומאים. אותו הדבר היה כאן: במקום לראות את עצמם כחלק מעם ישראל, אותם סטודנטים חברי המפלגה הקומוניסטית ראו את עצמם כחלק מעם חדש - "מעמד הפועלים" ופעלו נגד אחיהם. אני זוכר שאחד ממנהיגיהם אמר לי פעם "אם המחיר של המהפכה העולמית הוא רצח מאה אלף יהודים, אני מוכן לכך!". שנים לאחר מכן פגשתי אותו. בינתיים הוא שינה את דעתו והתוודה שאכן

התחלה צנועה

אולם הרב אשכנזי לא הסתפק במאמר זה והוא המשיך לקדם את הרעיון של הקמת מסגרת חדשה ללימודים יהודים עבור הסטודנטים. בוגרי אורסיי החברים בקבוצת הזורעים הקימו, אחרי ניתוק אורסיי מתנועת הצופים בשנת 1955, עמותה חדשה בשם "L'association pour l'étude, l'enseignement et la diffusion du Judaïsme" - העמותה ללימוד, להוראה ולהפצת היהדות. העמותה הוקמה כדי לנהל את אורסיי והנהלתה גם ניהלה מגעים עם ה-UEJF כדי להקים את אותה מסגרת חדשה. בשנת 1957 המגעים הפכו לממשיים וקבוצה של בוגרי אורסיי החליטה לשכור חדר במלון הממוקם בקרבת המסעדה הכשרה היחידה לסטודנטים הקיימת באותה תקופה בלב הבירה - Le Foyer Israélite, ברחוב מדיסיס ברובע השישי.⁴⁶ המסעדה נוסדה בשנת 1920 על-ידי אשתו של הרב באור, בלב הרובע הלטיני,⁴⁷ ואותו בית מלון נבחר בגלל מיקומו ברחוב ווג'רארד, לא רחוק מהסורבון והמסעדה הכשרה. בקרבת מקום שכן גם מעון לסטודנטים יהודים "בית הלל" השייך לתנועה הליברלית.

המסעדה le Foyer Israélite ברובע הלטיני

באותה תקופה כך חשב. הפכנו לידידים גם אם לא הסכמנו עדיין על דבר. הוא אמר לי: "לפני שפגשתי אותך הייתי שונא את הדתיים, עכשיו, בגלך, איני שונא אותם. לא אסלח לך על כך" (מתוך שיעורי הרב על עם ישראל - יוסף ויהודה).

⁴⁶ במכתב להנהלת ה-UEJF בשנת 1950 דורש הרב לפתוח מסעדה כשרה הראויה לשמה ברובע הלטיני כדי לתת מענה לצרכים של הסטודנטים היהודים.

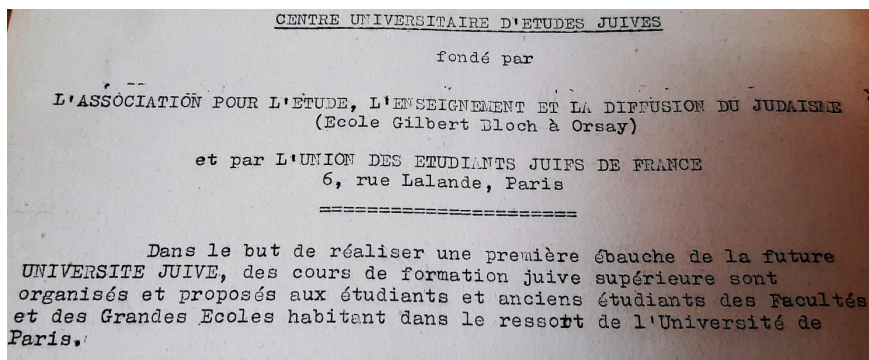
⁴⁷ להיסטוריית המקום, ראה מאמרו של מרטין מסיקה:

"Une table cachet et conviviale au Quartier latin : le Foyer Israélite dans les années 1950 et 1960" in Archives Juives 2014/1 (Vol. 47).

ייסוד המרכז האוניברסיטאי ללימודים יהודים

סטפן מוזס מתאר את הנעשה באותו חדר. המקום הוגדר כמספק "תורנות ללימוד תלמוד" והוא היה פתוח לכל אחד. "מי שרצה ללמוד גמרא היה יכול לבוא, לשעה, לשעתיים, בכל שעות היממה". במקום שהו מסביב לשעון לפחות שני בוגרים והרב הנחה אותם לקבל כל אחד. "הוא לא רצה להשאיר אף סטודנט בבורות שלו". ניסוי זה נמשך במהלך כל אותה שנה אקדמאית. שמו הרשמי של המקום היה "המרכז ללימודים עבריים ויהודים עבור האקדמאים ברובע הלטיני". המייסדים מציינים שכשישים עד שבעים סטודנטים השתתפו באופן קבוע, מדי שבוע, בשיעורים השבועיים המאורגנים על ידי אותה מסגרת. מפאת דוחק המקום חלק מהשיעורים התקיימו במקומות אחרים כגון הסמינר לרבנים או בית ספר יבנה, הקרובים לרובע הלטיני.

בעקבות ההצלחה הראשונית פנו עמותת בוגרי אורסיי וה-UEJF לארגון הגג של הקהילה בתחום הסוציאלי, התרבותי, החינוך והנוער, ה-FSJU (Fonds Social Juif Unifié) לקבלת המימון הדרוש להמשך הפיתוח של היוזמה, כדי להקים "בית לסטודנט היהודי" - Maison de l'Étudiant Juif. אחרי דין ודברים עם הארגון, בשנת 1958 נולד "המרכז האוניברסיטאי ללימודים יהודים" - Le Centre Universitaire d'Études Juives.⁴⁸ ה-CUEJ יצא לדרך, עדיין בלי משכן קבוע, עדיין בלי מזכירות קבועה, עדיין בלי מסגרת תקציבית ברורה ומספקת.

צילום הכרוז המשותף לעמותה ללימוד, להוראה ולהפצת היהדות וה-UEJF המבשר על הקמתו של ה-CUEJ

48 ראה מכתבו של הרב אשכנזי למוסניק מה-FSJU מה-29/5/1959, הדו"ח של הרב שוורצפוקס המדווח על פעילות ה-CUEJ בשנת 1958 על פי בקשת מוסניק והמכתב של אדם לוס, סמנכ"ל ה-FSJU לעמותת בוגרי אורסיי, 3/1/1958. מכתב זה הוא תשובת הארגון לפרויקט ה-CUEJ, מסמך בין 4 עמודים. הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, ירושלים, תיקים FSJU-619 ו-UEJF-58/61.

חזונו של הרב

בנוסף למספר בוגרי אורסיי וחברי הנהלת ה-UEJF ומספר חברי הנהלת ה-FSJU, מספר דמויות נוספות היו שותפות להקמת ה-CUEJ, ביניהן פרופ' אנדרה נהר ופרופ' עמנואל לוינס, אולם הדמות העומדת מאחורי היוזמה ומימושה היא הרב אשכנזי. הוא מונה למנהל המקום ולצדו עמד הרב שמואל סירא, אז רב הנוער היהודי מטעם הקונסיסטואר, כאחראי על תוכנית הלימודים.⁴⁹ מהו המצע הרעיוני של ה-CUEJ? התשובה בדו"ח שהכין הרב בשנת 1957 לבקשת "ההתאחדות העולמית של הסטודנטים היהודים" (WUJS). בדבריו דוחה הרב את השיטה הנהוגה במדעי היהדות, אשר "ביקשו לארגן הלוויה מפוארת לחכמת ישראל ולהפכה לארכיאולוגיה ולאתנולוגיה". הרב דוחה את הנחות היסוד של שיטה זו. הוא מבקר בחריפות את הניתוק הקיים בין "החומר הנלמד" ובין "הנפש היהודית של הלומד". התורה אינה "מדע כי אם החיים, חיים מלאים, חיים הנותנים חיות ומלאות ללומד אותה".⁵⁰ אולם, וכמעט באותה מידה, הוא אינו מוכן להסתפק בשיטות הנהוגות בישיבות באירופה. חלקן הגדול של ישיבות אלו מושפעות משיטת "תנועת המוסר"⁵¹ או משיטת בריסק.⁵² בישיבות אלו לא עוסקים במאפייני הזהות היהודית ולא במשמעות המהלכים ההיסטוריים, ומבחינת הרב, אם לא עוסקים בשני תחומים אלו, לא עוסקים בעיקר. עוסקים באיך ולא במהות. העיסוק באיך בלבד אינו מהווה עוד מענה לחיפוש הכן של הסטודנטים, ואפילו לא של בחורי הישיבה, הנשארם נבוכים, נבוכים מול מה שקרה בשואה, נבוכים מול המתרחש בעולם באותה עת, נבוכים מול השאלות הקיומיות העכשוויות, נבוכים מול האתגרים שההגות הכללית, המדעים והדתות האחרות מציבים.

לכן מבקש הרב לסלול דרך חדשה. דרך הפונה לכלל ישראל, דרך

49 הרב שמואל סירא (René-Samuel Sirat) נולד בשנת 1930 בעיר בון, אלג'יריה. הוא כיהן כרב ראשי של יהדות צרפת בין השנים 1981-1988. שימש פרופסור וראש המכון ללימודי עברית ויהדות במכון הלאומי לשפות ולאומי המזרח (INALCO) ופרופסור באוניברסיטה העברית.

50 מתוך שיעור הרב על מדעי היהדות וחכמת ישראל - מעיינות 1981.

51 תנועת המוסר נוסדה על-ידי הרב ישראל מסלנט בליטא באמצע המאה ה-19 והיא שמה דגש עיקרי על תיקון המידות.

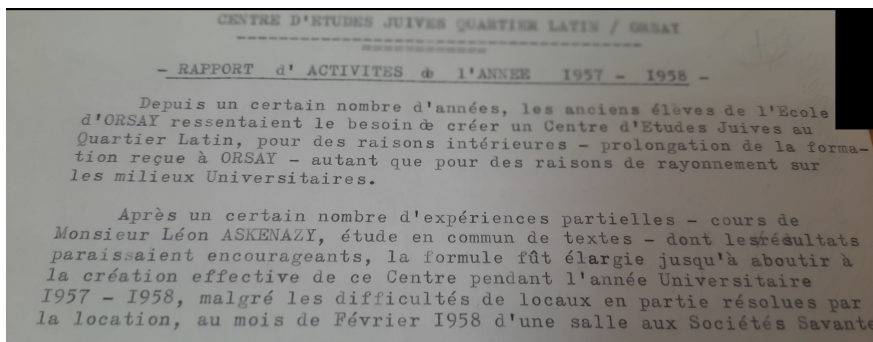
52 שיטת בריסק היא שיטה אנליטית ללימוד הגמרא. היא מיוחסת לרבי חיים סולובייצ'ק (1853-1918), בנו של הרב יוסף דוב סולובייצ'ק, רבה של העיר בריסק ובעל ה"בית לוי". ביסוד השיטה עומדת לוגיקה טהורה.

ייסוד המרכז האוניברסיטאי ללימודים יהודים

המאחדת בין השיטות השונות, בין הגישות השונות, כדי לחזור לעיקר, והעיקר הוא שהתורה היא בראש ובראשונה גילוי הרצון של ה' כבורא, כמשגיח על הנעשה בברייתו. לצורך זה, צריך לחזור ללימוד המדרש ומפרשיו, בראש ובראשונה המהר"ל. עבור הרב, ובמידה רבה בעקבות רבו יעקב גורדין, הדרש הוא לשד החיים של דורנו משום שבו נמצאת תשובת התורה לשאלות הדור. ובנוסף הוא קורא לסינתזה אמיתית, חיובית, בין השיטה האוניברסיטאית לשיטה הנהוגה מדורי דורות בישיבה. זהו המצע הרעיוני העומד מאחורי הקמת ה-CUEJ.

השנים הראשונות – 1958–1963

בדו"ח הפעילות המסכם את השנה הראשונה של ה-CUEJ, נכתב: "מזה מספר שנים בוגרי אורסיי חשו בצורך להקים מרכז ללימודים יהודיים ברובע הלטיני, מסיבות פנימיות - כהמשך להכשרה שקיבלו באורסיי, וגם כדי להגביר את הקרנת הכשרה זו בקרב העולם האוניברסיטאי. אחרי מספר ניסויים, ביניהם שיעורים של ליאון אשכנזי, לימוד משותף של טקסטים, ולאור התוצאות המעודדות, הרחבנו את הניסוי עד להקמה מעשית של מרכז זה [הכוונה ל-CUEJ] במהלך שנת הלימודים 1957-1958, למרות הקשיים הפיזיים שבחלקם מצאו את פתרונם כאשר שכרנו חדר בחודש פברואר 1958".

צילום תחילת הדו"ח המסכם את הפעילות של השנה הראשונה ב-CUEJ

האמת היא שההתחלה הייתה צנועה למדי - עשרות בודדות של משתתפים קבועים, אולם מגוון השיעורים והמרצים היה כבר מרשים.

מלמדים, בין היתר, באופן קבוע הרב אשכנזי, הרב אברהם אפשטיין המלמד גמרא, קורט נינדרמאייר המלמד היסטוריה וסוציולוגיה יהודית, הפרופסורים לוינס ונהר. המשתתפים שלא ידעו עברית חויבו להשתתף בשיעור שבועי ללימוד השפה.

בשנת 1959 מספר המשתתפים הקבועים עולה בעקבות ההוספה, על-ידי הרב אשכנזי, של קורס חדש "מבוא ללימוד טקסטים מסורתיים", המיועד לסטודנטים חסרי כל ידע ביהדות. בשיעור זה משתתפים למעלה משישים סטודנטים באופן קבוע.

בכל אותה תקופה אין ל-CUEJ משכן קבוע והשיעורים נודדים בין אורסיי (במוצ"ש וביום ראשון), הסמינר לרבנים, בית הספר יבנה ועוד. בעקבות ההסכם בין ה-UEJF לעמותת בוגרי אורסיי, הניהול הכספי נמצא באחריות העמותה והניהול האדמיניסטרטיבי באחריות ה-UEJF, הממוקם ברחוב ללאנד. הפרסומים והרישום נעשים דרך ההתאחדות.

השנה האוניברסיטאית 1960-1961 מהווה תפנית חיובית בפעילות ה-CUEJ. הרב אשכנזי, שנאלץ בעקבות מחלתו בשנת 58-1959 לצמצם בצורה ניכרת את פעילותו ולהעביר זמנית את ניהול ה-CUEJ לדונלד אוזן מה-UEJF, חזר לפעילות מלאה, גם אם בעקבות האירועים באלג'יריה, הוא נאלץ לשהות פעמים רבות באלג'יר לעזור לאביו הרב דוד אשכנזי, הרב הראשי האחרון ליהדות אלג'יריה, לקראת פינוי היהודים מהמקום והגירתם, רובם ככולם, לצרפת. עם כל זה, חזר הרב לנהל את המוסד וסביבו הוקמה מועצה פדגוגית המונה את חשובי ההוגים היהודים החיים בצרפת. קטלוג השיעורים המוצע לסטודנטים עשיר ומגוון. על פי יוזמתו של הרב סירא, השיעורים מאורגנים סביב שלושה צירים עיקריים - חכמת ישראל, השפה העברית וההיסטוריה והסוציולוגיה של עם ישראל. נציין אחדים מהם:

- הרב אשכנזי: פילוסופיה יהודית של ימי הביניים.
- הרב אשכנזי: חסידות - לימוד שלושת הפרקים הראשונים של ספר התניא ולאחר מכן לימוד מבוא לתלמוד עשר הספירות של הרב אשלג.
- פרופ' לוינס: לימוד טקסטים מסורתיים.
- פרופ' נהר: קין והבל.
- קורט נינדרמאייר: היסטוריה יהודית מודרנית.
- הנרי אטלן: חגי ישראל.
- אלברט ממי: פנומנולוגיה יהודית.

— הרב מדר: לימוד עברית תנכ"ת.

— הרב אפשטיין: גמרא.

נוסף לשיעורים קבועים אלה, ניתנות במהלך השנה כולה מספר הרצאות לציבור הרחב. האירוע המרכזי של שנה זו היה מבחינת ההד הציבורי שלו, ללא ספק, הרצאתו של פרופ' אנדרה נהר באולם דקארט בסורבון. לראשונה בצרפת, הממסד האוניברסיטאי הרשמי פתח את שעריו לפני ה-CUEJ. אשתו של פרופ' נהר, רינה ברנהיים-נהר מתארת את אשר קרה באותו יום: "בעלי היה אז נשיא הכבוד של ה-CUEJ. הוא התמנה לפרופסור בשטרסבורג ב-1955. הקתדרה שלו הייתה בפקולטה לספרות. לא במדעי הדתות. אולם הוא הכניס לתוך האוניברסיטה את לימוד המהר"ל. זו הייתה מהפכה. אין זה מקרה אם הוא החליט להקדיש למהר"ל את הרצאת הפתיחה של ה-CUEJ באותה שנה. המהר"ל בסורבון! מי היה חולם על דבר כזה ארבע או חמש שנים לפני כן! האולם היה מלא מפה לפה. מאות נשארו בחוץ. כותרת הרצאתו הייתה "המהר"ל - בין ההומניזם למיסטיקה"⁵³.

המהפכה השנייה באותה שנה הייתה יצירתו של תואר ראשון ללימוד עברית מודרנית באוניברסיטה. ההכרזה של הרב משנת 1950 ש"היהדות יצאה מהמחתרת", התחילה אכן לקרום עור וגידים: היהדות כחכמה, כתרבות - תרבות הראויה למקום שווה בין כל התרבויות החיות באוניברסיטה, בחברה, בהגות, בעיני הממסד האקדמאי והאינטלקטואלי בצרפת.

בשנות הפעילות 1960-1961 ו-1961-1962 הפעילות של ה-CUEJ התרחבה אף יותר והיא התחילה להתחבר עם לימודי התואר הראשון לעברית מודרנית באוניברסיטה עצמה. הרב שמואל סירא, מנהל תוכנית הלימודים, הוסיף, אחרי דין ודברים עם הרב אשיכנזי, מחלקה ללימוד הספרות הישראלית, ההיסטוריה המודרנית של עם ישראל, הסוציולוגיה היהודית ולאחר מכן, אף מחלקה ללימוד השפות היהודיות.

53 מתוך שיעור על הקהילה הצרפתית במעיינות 1976.

הרצאת הפתיחה של ה-CUEJ בסורבון, אולם דקרט

ה-CUEJ: מודל לחיקוי?

משנת 1962 מספר הלומדים הולך ועולה בהתמדה, ובשנת 1972 הוא מגיע ל-400 משתתפים קבועים וכ-200 מזדמנים.⁵⁴ לאחר עלייתם לארץ של הרב אשכנזי ופרופ' נהר, מונה למנהל המוסד הרב שמואל סירא והוא מילא תפקיד זה עד לבחירתו לרב הראשי של יהדות צרפת בשנת 1981. במקביל מונה הרב סירא לפרופסור ב-INALCO (המכון הלאומי לשפות ולאומי המזרח) והוא חתם על הסכם עם אוניברסיטת הסורבון כדי להקנות נקודות זכות אקדמיות לסטודנטים הבאים ללמוד ב-CUEJ, בנוסף ללימודיהם באוניברסיטה עצמה. אולם רובם המשיכו לבוא גם בלי לקבל נקודות זכות אלה. הם באו משום שהמקום נתן להם גישה למקורות היהודים ומענה לשאלותיהם הזהותיות ברוח "אורסיי" ובשפה שהבינו.

גם אחרי עלייתו לארץ הקפיד הרב אשכנזי לבוא לפריז להעביר סמינר רבעוני בן כשבוע ימים, וסמינרים אלו היו ממלאים את האולם הגדול של

54 The American Jewish Year Book לשנת 1973, עמ' 402.

ייסוד המרכז האוניברסיטאי ללימודים יהודים

מרכז רש"י לסטודנטים עד אפס מקום.⁵⁵ הרב ראה בזה מילוי של חובתו המוסרית כלפי קהילתו לשעבר. פעילות ה-CUEJ התרחבה עוד ע"י ארגון סמינרים בירושלים מדי קיץ, בשיתוף עם האוניברסיטה העברית, בהם השתתפו עשרות סטודנטים מצרפת.

HORAIRE DES COURS

Les cours ont lieu à : l'Institut International d'Études Hébraïques (I.E.H.) 20, rue Servandoni, Paris 6* – l'École Yabné, 60, rue Claude-Bernard, Paris 5* – Séminaire Israélite (S.I.) 9, rue Vauquelin, Paris 6*.

LUNDI	MARDI	MERCREDI	JEUDI
<p>Th. DREYFUS* JUDA HALEVI Le Kuzari : 1ère partie 17 h 20 – 18 h 20 (I.E.H.)</p>	<p>E. CHOUCHENA** MÉTHODOLOGIE TALMUDIQUE 18 h – 19 h (Yabné)</p>	<p>L. SCHERR** HISTOIRE CIVILISATION Le Moyen Age 17 h 20 – 18 h 20 (I.E.H.)</p>	<p>R. SIRAT** HISTOIRE PENSÉE JUIVE Hasidim allemands 17 h 30 – 18 h 30 (S.I.)</p>
<p>R. SIRAT** EXÉGÈSE BIBLIQUE Le livre des psalms 20 h – 21 h (Yabné)</p>	<p>E. CHOUCHENA** INITIATION AU TALMUD Baba Kama – Ch. 3 19 h – 20 h (Yabné)</p>	<p>J. EISENBERG* EXÉGÈSE BIBLIQUE Textes prophétiques 18 h – 19 h (S.I.)</p>	<p>R. SIRAT* HISTOIRE PHILO. JUIVE Gronim & Caraltes 18 h 30 – 19 h 30 (S.I.)</p>
<p>R. SIRAT** LITTÉRATURE HÉBRAÏQUE ISRAËLIENNE Prosaïques Israéliens contemporains 21 h – 22 h (Yabné)</p>	<p>L. ASKENAZI* INITIATION PENSÉE JUIVE Catégories de base du vocabulaire biblique talmudique 20 h 30 – 22 h (Yabné)</p>	<p>A. MEMMI FAITS SOCIAUX JUIFS Initiation 18 h – 19 h (I.E.H.) L. ASKENAZI** MÉTHODOLOGIE DE LA PENSÉE JUIVE Derech Haim du Maharal Introduction au Talmud Eser Saphir 20 h 30 – 22 h (S.I.)</p>	<p>C. NIEDERMAYER SOCIOLOGIE DES COMMUNAUTÉS D'U.R.S.S. (Premier semestre) PSYCHO-SOCIOLOGIE DU KIBBOUTZ (Deuxième semestre) 21 h – 22 h 30 (I.E.H.)</p>

OULPAN : Pour tout renseignement s'adresser au Secrétariat, 60, rue Claude-Bernard, Paris 5*.

* Cours du programme général.

** Cours du diplôme d'études juives.

תוכנית הלימודים לשנת 1966

תור הזהב של ה-CUEJ הוא ללא ספק שנות ה-70 ותחילת שנות ה-80. המוסד מהווה מקום ייחודי בעולם היהודי כולו, בו נפגשים אישים מכל הגוונים, בו ניתן לעמת בין גישות שונות בלי חרמות, בו ניתן לכנס סביב שולחן אחד אנשים שונים בתכלית כדי לדון בנושא משותף, בו ניתן גם לקיים גישות עם העולם הלא יהודי. אפשר ללמוד ב-CUEJ מקרא עם הפרשנים הקלאסיים או דרך המדרש עם הרב דוד משאש⁵⁶ או לפי השיטה הבלשנית עם הנרי משוויק.⁵⁷ אפשר ללמוד גמרא וגם ספרות ישראלית. אפשר ללמוד

55 מרכז רש"י לסטודנטים נפתח בשנת 1973 והוא הפך למשכנו של ה-CUEJ. לפני כן השיעורים התקיימו ברובם במרכז אדמונד פלג.

56 הרב דוד משאש (1934-2011), יליד מקנס, כיהן כמנהל בית הספר היהודי רמב"ם בפרז. בסוף שנות ה-80 התמנה לרבה הראשי של ז'נבה, ומשנת 1991 התמנה לרבה הראשי של פרז.

57 הנרי משוויק (1932-2009) היה בלשן, משורר ומתורגמן. תרגם לצרפתית חלקים מהתנ"ך, וכתב ספרים רבים ולימד ב-CUEJ.

הלכה וגם סוציולוגיה יהודית או לדון בקשרים בין הפסיכואנליזה לפי שיטתו של לאקאן ליהדות המסורתית עם פרנקלין רוסקי. נקודת המוצא של פעילות מגוונת זו היא הקביעה של הרב אשכנזי שאפשר וצריך לדון בכל סוגיה, בין אם מדובר בסוגיה פנימית לעם ישראל, בין אם מדובר בסוגיה אוניברסלית, וכל דיון חייב להיעשות תוך עימות בין הגישות השונות בתוך העולם היהודי ומחוצה לו.⁵⁸ לכן כאשר הוחלט למשל לארגן סמינר על עקידת יצחק, החליט הרב אשכנזי להזמין לסמינר את הרב דוד משאש, אז מנהל בית הספר מימונידס, כדי להציג את פרשנותו של הרב דסלר לעקידה, את הסופר א.ב. יהושע כדי שירצה על המיתוס וההיסטוריה וכומר קתולי כדי שידבר על חשיבות סיפור העקידה בתאולוגיה הנוצרית, כאשר הרב בעצמו הציג את פרשנותו של המאור ושמש. במקביל להרצאות הכלליות של אישים אלו באותו שבוע, נתן הרב סדרת שיעורים על מדרשי העקידה בבראשית רבה.⁵⁹ כל סמינר כזה הסתיים בשולחן עגול בנוכחות כל המרצים שלקחו חלק בסמינר כדי ללבן יחד את הנושא ולעמת לפי הצורך בין הגישות השונות. המטרה לא הייתה לשכנע. הרב רצה להראות שיהודים בעלי גישות שונות, בעלי אורח חיים שונה בתכלית יכולים ללבן יחד סוגיה מסוימת. פלורליזם זה אין פירושו יצירה של הסכמות מלאכותיות. פירושו ישיבה משותפת, למרות כל השונות בין הדוברים השונים, למרות הקוטביות ביניהם.

לפעילות זו היה הד מעבר לקהילה הצרפתית והרב סירא מספר שבשיא פעילותו, הניסיון הייחודי של ה-CUEJ עניין קהילות רבות, גם בארה"ב. ביקשו אז להבין "את סוד ההצלחה" של המוסד הזה.⁶⁰ ואכן יש מקום לשאול מה היה סוד זה? נראה לנו שהסוד היה פשוט המוכנות לשבת יחד, היכולת לשבת יחד, היכולת לדון יחד תוך כיבוד דעות הזולת. כל אלה מאפיינים ללא ספק את פעילות ה-CUEJ דאז. הרב אשכנזי היה מדגיש שבתרבות הדו־שיח הצרפתית תרומה חיובית ניכרת לתופעה זו. הוא ראה בכך ביטוי לנימוסים, לדרך ארץ הקיימים בחברה זו, המאפשרים למרות הכל, לנהל וויכוחים חיוביים. אולם מעבר לכך, אין ספק שבשנים אלו הדגש בתוך הקהילה היה עדיין על המאחד, בעיקר מבחינה תרבותית וזהותית. כל זה התחיל להיעלם,

58 לגבי היחס של הרב לסוגיית הפלורליזם, ראה סוד מדרש התולדות, חלק ז, עמ' 45 - התמודדות עם הפלורליזם הסוציולוגי.

59 ראה סוד מדרש התולדות, חלקים ה-ו.

60 Renée Samuel Sirat - Itinéraire d'un enfant juif d'Algérie, עמ' 107.

לצערנו של הרב, באמצע שנות ה-80 כאשר כל פלג, כל זרם - דתי או לא, ביקש "להתחזק" בפני עצמו. התוצאה הייתה חזרת תופעת ההסתגרות, ופעילות ה-CUEJ התחילה לדעוך. הבסיס המשותף - ההבנה שכל יהודי באשר הוא יהודי שייך לכלל ישראל ויש לו מה לתרום - תרומה ייחודית שרק הוא יכול לתרום, היה מדגיש הרב, התחיל להתפורר, ובשנות ה-90 ה-CUEJ הפך למעשה לנחלת העבר. החלום חלף עם התגברות הרוח החדשה ...

הכלל כגורם מאחד

הרב אשכנזי לחם כל חייו כדי לשים את מושג אחדות הכלל מעל הכל, מעל כל שיקול אישי או כיתתי. אולם מושג הכלל, ההבנה שכל יהודי הוא יהודי ושיש minimum commun - מכנה משותף המחבר את כולם, הוחלפה בשנות ה-90 והלאה במושגים אחרים כגון "אנשי שלומינו", ואין זה משנה אם מדובר בכתות דתיות, חברתיות או פוליטיות. במהלך שיעוריו במכון מעיינות בשנת 1983, כבר הזהיר הרב את תלמידיו מפני "רב שמדבר לצאן מרעיתו בלבד. יש המדברים בשם כלל ישראל אולם למעשה הם גם בעצמם מפלגה". לדידו, המחנך, הרב, ההוגה צריך לדבר אל הכלל ובשפה מובנת לכל, לא רק לקומץ אנשים. "מי מבין היום את השפה הדתית?" שאל אז הרב והסביר: "לכל קבוצה, לכל כת, לכל מפלגה, יש שפה "דתית" משלו שרק אנשי הכת מבינים אותה. ומה עם כל השאר? אסור לעשות זאת. או שכולם מבינים את השפה או שלאמתו של דבר אף אחד אינו מבין, וזה כולל גם את אלה שאומרים שמבינים. זה נושא חמור ביותר בימינו". והוסיף הרב:

"הנביא אומר: הוי כל צמא ילכו למים. מה התפקיד של המחנך? תפקידו כפול: הראשון, לגרום לאנשים, לכל האנשים להיות צמאים. הדגש בפסוק הוא על המילה "כל", כלומר כולם באמת. והשני, ללכת למים חיים. לא למים רדודים או עומדים, אלא למים חיים, לנביעה".

לצורך זה, צריך

"שפה מובנת לכל אנשי דורו, ושפה זו צריכה לחייב אותם בחידושה ובדיוקה. האתגר של השפה הוא אולי האתגר הקשה ביותר. מה השפה המתאימה בדור מסוים כדי להעביר הלאה את תכני המסורת?".

"הייתי צריך להתמודד עם האתגר הזה. הייתי צריך לחכות לסטודנטים היהודים בשערי האוניברסיטה ובכניסה לרכבת התחתית כדי להפגיש אותם עם מורשתם. בהתחלה מי רצה לבוא לשמוע? לא הייתה מסגרת, לא היה לנו אמצעים, אפילו לא חדר מסודר. אז החלטנו להקים את ה-CUEJ. אנחנו – קומץ של בוגרי אורסיי, חולמים. קראנו לעצמנו הזרעים על שם הפסוק 'הַזְרְעִים בְּדַמְעָה בְּרִנָּה וּבְצָרָה'.⁶¹ מי לא אמר לנו לוותר? הסבירו לנו שיש כבר מסגרות, שיש כבר ישיבות למי שרוצה ללמוד. הסברתי שוב ושוב שהעניין הוא לא קודם כל עניין דתי אלא עניין תרבותי, זהותי, שצריך לחבר את כל חלקי העם. ב"ה היו כמה אנשים שעזרו לנו, בעיקר ב-UEJF, שם הבינו יותר את הצורך, וב-FSJU. אני יודע אם אפשר לקבוע בוודאות שהצלחנו. היום, הנוף התרבותי של הקהילה בצרפת שונה לחלוטין, לצערי הרב. אולם נראה לי שהרוח של אורסיי, שהמשיך דרך ה-CUEJ חלחלה וגם מי שהחליט אחר כך להיות חרדי או להיות פעיל במוסדות הקהילה בתחום החברתי, התרבותי עושה זאת "אחרת" וזאת משום שעבר דרך אורסיי או דרך ה-CUEJ. שם הוא טעם טעם אחר. טעם של אחדות, של סובלנות, של קבלת האחר כאחר, בלי לוותר כהוא זה על עמדותיו, על עקרונותיו. המפגש הזה בינינו היה ללא ספק יוצא דופן. הוא הביא במידה מסוימת לסימביוזה בין חכמת ישראל, שסוף סוף חזרה להיות שוות זכויות לחכמות אחרות בעיני הגויים, ובין התרבות הצרפתית שהיא כידוע עשירה מאוד ובנוסף מציגה את עצמה כאוניברסלית. ופתאום לאור הצלחה זו, תפסתי את עצמי ושאלתי את עצמי ומה הלאה? התברר לי שחלק מעמיתיי שאלו את עצמם אותה שאלה: פרופ' נהר ואשתו, פרופ' אמדו לוי־ולנסקי, תיאודוריפוס, בנו גרוס ואחרים. לא רק מה הלאה, אלא – אולי זה היה העיקר, בשביל מי? אני ראיתי יותר ויותר כמרים ונזירות מגיעים לשיעורים שלי. אז הבנתי שהם באים "להתחדש" – כך הם אומרים, אולם לאמתו של דבר, לא מדובר בהתחדשות אלא בחיפוש שלהם אחרי מעיין נובע כי המעיין שלהם יבש מזמן. אז פחדתי והחלטתי לשים לסימביוזה הזו סוף, סוף על אדמת צרפת.⁶² אמרתי עם עמיתיי שההמשך יהיה בירושלים ורק בירושלים. וההמשך הזה הוא כאן ב"מעיינות".

61 תהילים קכו ה.

62 כאשר עמד על הפרק הפרויקט של תרגום פירושו של רש"י לתורה לצרפתית, הרב התנגד וכך הסביר את מניעיו: "היהודים לא זקוקים לתרגום. מי שרוצה ללמוד, לומד בעברית

אם תשאלו אותי האם מה שעשינו אז היה כדאי? אני חושב שכן. זה נדרש.⁶³ אי אפשר היה להשאיר אלפי סטודנטים בלי קצת יידישקייט כפי שאומרים, בלי לחבר אותם לזהותם, לתרבותם בצורה חיובית. אבל מה שחשוב עכשיו הוא להביא אותם לכאן, לירושלים. שם, זה נגמר. זה מת. החיים הם פה. זה מה שצריך להסביר להם שוב ושוב: עתידכם פה."⁶⁴

והרב מסביר לו את הדברים בשפה המובנת לו. עבור יהודים אלה, צריך להכין מילון היכול לשמש ככלי עבודה שימושי בלימודם. מי שזקוק לתרגום הוא הכומר הנוצרי. זה נכון לגבי כל הספרים שמתחילים לתרגם לצרפתית. מי קונה תרגומים אלה? אני נגד".

⁶³ "זה היה נדרש משום שאסור להשאיר אפילו יהודי אחד השואל ובצדק מה המשמעות היותו אדם, ואם הוא יהודי מה המשמעות היותי יהודי. אלה השאלות העיקריות של המתבגר ואין בשאלות אלו שום עזות מצח. והתורה כבר ציוותה אותנו לאמור 'כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּן־מִקְרָא' התורה מאוד ברורה: זה בלתי נמנע. ישאלו אותך. לכן זו החובה של כל מחנך, של כל הורה לענות. במיוחד בימים שאינם כתיקונם. האם כמחנך יכולתי להתעלם? האם אני כמחנך יכולתי להתעלם מהשאלות של הנוער היהודי בעולם דובר הצרפתית, גם אחרי שעליתי לארץ? בוודאי שלא. לכן מדי פעם אני חוזר ללילה של הגלות ואני אומר להם דבר אחד בלבד: העתיד שלכם בירושלים" (מתוך שיעור הרב על בית ישראל - 1989).

⁶⁴ מתוך שיעורי הרב על ישראל והתפוצה - מעיינות 1981.